Academeme *Journal of Education & Psychology*
Volume-15, Issue-1, Year-2025 (January-June)
PP: 59 - 63 *ISSN No: 2249-040X*

ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲ

ਬਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪੰਜਾਬੀ, ਐਸ.ਡੀ.ਪੀ.ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਵਿਮੈਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ

ਸਾਰ

ਭਾਰਤ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੈ।ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਿਵਾਜ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਕਈ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸਨਾਤਨ ਧਰਮ, ਜੈਨ ਧਰਮ, ਬੋਧ ਧਰਮ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ। ਇਸ ਮਿਸ਼ਰਣ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਉਤਪੰਨ ਵੱਖਰੋ ਵੱਖਰੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਚੰਗੇ ਮੁੱਲ ਹਨ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਤ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਖਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਈਮਾਨਦਾਰੀ, ਮਦਦਗਾਰਤਾ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ, ਸਤਿਕਾਰ, ਪਿਆਰ, ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਹਥਲੇ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲਾ 'ਤੇ ਬੜੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਚਾਣਨਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕ ਖੋਜੀਆਂ ਅਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗਾ।

ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਵਿਰਾਸਤ

ਭਾਰਤ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਸਮਾਨਾਰਥੀ ਸਮਝਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਸਭਿਅਤਾ ਸਾਡੇ ਬਾਹਰੀ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਖਾਣਾ, ਪੀਣਾ, ਜੀਣਾ ਅਤੇ ਬੋਲਣਾ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼, ਭਾਈਚਾਰੇ ਜਾਂ ਨਸਲ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ।

ਸਭਿਆਚਾਰ ਇਕ ਦੇਸ਼, ਸਮੁਦਾਇ ਜਾਂ ਨਸਲ ਦੀ ਰੂਹ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇਸ਼, ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਰਥਨ 'ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ, ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਆਦਿ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਇਕ ਸਰਲ ਅਰਥ ਹੈ- ਸੰਸਕਾਰ, ਤਾੜਨਾ, ਸੁਧਾਈ, ਸ਼ੁੱਧਤਾ, ਸਜਾਵਟ ਆਦਿ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤੀ ਗਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸੰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਜਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਮਿਸਰ, ਗ੍ਰੀਸ, ਰੋਮ ਆਦਿ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅੱਜ ਤੱਕ ਜੀਊਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਉਹੀ ਹਨ, ਜੋ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਪੰਚਾਇਤਾਂ, ਜਾਤ-ਪਾਤ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀ ਪਰਿਵਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਵੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੁੱਧ, ਮਹਾਂਵੀਰ, ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਜੀਵੰਤ ਹਨ

Academe *Journal of Education & Psychology*
Volume-15, Issue-1, Year-2025 (January-June)
PP: 59 - 63 *ISSN No: 2249-040X*

ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਸਰੋਤ ਹਨ। ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੇ ਗੁਣ , ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਅ, ਕਰਮ ਅਤੇ ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਅਹਿੰਸਾ, ਸੱਚ, ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਆਦਿ ਇਸ ਕੌਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅੱਜ ਤੱਕ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅਧਾਰ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਸੀ ਨਾ ਕਿ ਪਦਾਰਥਵਾਦ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਤੀਤ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇ ਵਿਚ ਵੀ ਜਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਧਰਤੀ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਲਗਭਗ 5000 ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਰਵਾਇਤੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਇਸਦੀ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ, ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਉਦਾਰਤਾ ਦੇ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਵਿਭਿੰਨ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਆਤਮਾ-ਰੱਬ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਤਪੱਸਿਆ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਤਿਆਗ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਦੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵਾਰਥ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਵਰਗੀਆਂ ਦੁਰ-ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਰਨ, ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ, ਦਧੀਚੀ ਆਦਿ ਦਾ ਤਿਆਗ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਹੈ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੋਵਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਧਰਮ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਕੇਵਲ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਹੈ, ਨਹੀ ਤਾਂ ਖਾਣਾ-ਪੀਣਾ, ਰੋਣਾ-ਧੋਣਾ, ਸੰਤਾਨ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨਾ ਆਦਿ ਪਸ਼ੂ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪਸ਼ੂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਫਰਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਸਕਾਰ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਮਾਨਵ ਵਿਚ ਮਾਨਵਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ, ਤਿਉਹਾਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਜਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਕਾਰ ਜਿਥੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਥੇ ਤਿਉਹਾਰ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮਾਜ ਨੂੰ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਅਸੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਇੰਨੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਸਾਡਾ ਲੋਹਾ ਮੰਨਦੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਕਰਮ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਇਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਾਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੱਖਰੀ-ਵੱਖਰੀ ਹੈ, ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ, ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰਾ ਭੋਜਨ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸੁਭਾਅ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਦੁਖ ਦਾ ਪਲ, ਲੋਕ ਪੂਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਂ ਦਰਦ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਤਿਉਹਾਰ ਜਾਂ ਇਕ ਸਮਾਗਮ ਘਰੇਲੂ ਜਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਪੂਰਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਇਸ ਮੌਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਅਗਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਅਮਰਤਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਚੀਨੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਲੋਪ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅੱਜ

ਤੱਕ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਅਗਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਜਗਤ ਗੁਰ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਉਦਾਰਵਾਦ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ, ਜਾਤੀਆਂ, ਫਿਰਕਿਆਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਨੇ ਹਰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੋਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਨੇ ਮੁਸਲਿਮ, ਈਸਾਈ, ਸਿੱਖ, ਜੈਨ, ਬੋਧੀ ਸਭਿਆਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰਿਆ। ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਮੰਤਵ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਨੇਕਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਏਕਤਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ

ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਬੁਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਿਉਂ ਹਨ? ਇਹ ਸਹੀ-ਗਲਤ ਅਤੇ ਚੰਗੇ-ਮਾੜੇ ਦੇ ਨਿਯਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਊਣ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮਕਸਦ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਚੰਗੀਆ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਅਸੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਧਰਤੀ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਭਾਵ ਨਿਮਰਤਾ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ, ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਠੇਸ ਨਾ ਪਹੁੰਚਣਾ ਚੰਗੀਆਂ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾ ਹਨ। ਇਹ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਉੱਤਮਤਾ ਲਿਆਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਅਜਿਹਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸਹੀ ਹੈ। ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਕੀ ਹੈ? ਇਮਾਨਦਾਰ ਹੋਣਾ, ਦਿਆਲੂ ਹੋਣਾ, ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨਾ, ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ, ਦੂਜਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਸਵਾਰਥ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਣਾ ਆਦਿ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ, ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਵਿਅਕਤੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਂਦਾ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੰਮ ਕਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸ ਦਾ ਸਮਰਪਣ ਸਵੈ-ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਸਾਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੱਚਾ ਇਕ ਚੰਗਾ ਨੈਤਿਕ ਚਰਿੱਤਰ ਪਾਵੇ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸਖਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਇਕ ਚੰਗਾ ਨੈਤਿਕ ਚਰਿੱਤਰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚੰਗੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਜਾਂ ਨੈਤਿਕ ਮੁਲਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਹਰ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਤਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਮਜਬੂਤ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸਾਨੂੰ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਦਫਤਰ ਜਾਂ ਕੰਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇੰਟਰਵਿਊ ਦੌਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਭਾਵਿਤ ਕਰਮਚਾਰੀ ਚੰਗੀਆਂ ਨੈਤਿਕ ਕੀਮਤਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਸੰਗਠਨ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਸ਼ਿਤ ਨੈਤਿਕ ਰਹਿਤ ਮਰਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਗੁਣ ਨਹੀ ਹੁੰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਘਟੀਆ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੀ ਭਾਰਤੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀ ਦਿੰਦੀ। ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਦੀ ਹੋੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਇਕ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਬਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਲੋਕ ਝੂਠ ਬੋਲਣ, ਧੋਖਾਂ ਦੇਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੈਤਿਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਵਿਚ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯੋਗ ਕਰਮਚਾਰੀ ਜੀਵਨ ਭਰ ਉਸੇ ਸਥਿਤੀ ’ਤੇ ਜੀਊਂਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਨੈਤਿਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣਾ, ਤੰਬਾਕੂਨੋਸ਼ੀ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਦਨਾਮ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਲਗਭਗ ਵਰਜਿਤ ਹੈ, ਖਾਸਕਰ ਔਰਤਾਂ ਲਈ। ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਬਦਲਦੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਵੱਧਦੀ ਖਿੱਚ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਹੁਣ ਹਰ ਕੋਈ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੰਪੂਰਨ ਆਜਾਦੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੀਵੇ, ਪਰ ਸਖਤ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਕਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਲਈ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅੱਜ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਪੱਧਰ ਡਿੱਗਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਚਰਿੱਤਰ-ਪਤਨ ਹੈ। ਅੱਜ ਸਾਡਾ ਆਚਰਨ ਕਿਉਂ ਖਰਾਬ ਹਪ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਬਾਹ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਇਕ ਜੀਵੰਤ ਮਸਲਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਪਾਪ ਤੇ ਪੁੰਨ ਦਾ ਭੇਤ ਮਿਟ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ ਬਦਸਲੂਕੀ, ਬਦਫੈਲੀ, ਗਲਤਫਹਿਮੀ ਦੀ ਜਕੜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਨਹੀ ਹੋਣ ਦਿੰਦਾ। ਸਮਾਜ ਅਵਾਰਾ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਰਾਹ ’ਤੇ ਚਲਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮੁਮਕਿਨ ਨਹੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਂ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵੀ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਸਹੀ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਨਹੀ ਜਾਣਦੀ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪ੍ਰਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਵਤੀਰਾ ਹੈ। ਬੇਲੋੜੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ, ਆਪਣੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਝੂਠ ਬੋਲਣਾ, ਨਸ਼ੇ ਲੇਣਾ ਜੋ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੱਧਦੇ ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਹਨ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਮਾਪੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਸਮਾ ਬਿਤਾਉਣ ਅਤੇ ਕੀ ਸਹੀ ਅਤੇ ਕੀ ਗਲਤ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਸਮਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੱਢਦੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਬਚਪਨ ਦਾ ਸਮਾ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਚਣੌਤੀ ਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵੱਧਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨਵੇਂ ਸਬਕ ਸਿਖਦਾ ਹੈ। ਆਖਰਕਾਰ ਉਹ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਹੀ ਜਿੰਮੇਦਾਰ ਨੌਜਵਾਨ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਮਾਪੇ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਜੋ ਵੀ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ ਉਹ

Academe *Journal of Education & Psychology*
Volume-15, Issue-1, Year-2025 (January-June)
PP: 59 - 63 *ISSN No: 2249-040X*

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਿੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਉਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਪਿਆਂਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚੰਗੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹੀ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨ ਤਾਂ ਜੋ ਬੱਚੇ ਬਰਾਬਰ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਸਕਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਮਰ ਬਣਨ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ, ਸੱਚ ਬੋਲਣ, ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗੀਆਂ ਨੈਤਿਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਪਾਠਾਂ ਰਾਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਕੇਵਲ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਉਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭੈੜੀਆ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਭੈੜੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚ ਚੰਗੀਆਂ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਉੰਨਾਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜਾਉਣਾ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਮੰਦਭਾਗਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਾਡੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵੱਲ ਮੁੜ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਬਹੁ-ਆਯਾਮੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਮਹਾਨ ਇਤਿਹਾਸ, ਅਮੀਰ ਵਿਰਸਾ ਅਤੇ ਚੰਗੀਆਂ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸੇ ਮਾਰਗ ‘ਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਕਾਰ ਸੰਪੰਨ ਸਨਾਤਨ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅਸੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗੋਰਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਰੂਪਰੁਖਾ (ਹਿੰਦੀ) ਬਾਬੂ ਗੁਲਾਬ ਰਾਏ, ਪ੍ਰਭਾਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਿੱਲੀ, 1 ਜਨਵਰੀ 2018
2. ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ (ਹਿੰਦੀ) ਨਿਤਿਨ ਸਿੰਘਾਨੀਆ ਐਮ ਸੀ ਗਰੋ ਹਿਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ (ਭਾਰਤ) Pri.Lim., 8 ਨਵੰਬਰ 2019
3. ਭਾਰਤ ਦੀ ਲੋਕ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ (ਹਿੰਦੀ) ਸੰਪਾਦਕ ਹੇਮੰਤ ਕੁਕਰੇਤੀ, ਪ੍ਰਭਾਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਿੱਲੀ, 1 ਜਨਵਰੀ 2018
4. ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਸਭਿਅਤਾ (ਹਿੰਦੀ), ਡਾ. ਪ੍ਰਸੰਨ ਕੁਮਾਰ ਅਚਾਰਿਯ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਸੰਮੇਲਨ ਇਲਾਹਾਬਾਦ 2003
5. ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਅਧਾਰ (ਹਿੰਦੀ), ਵਿਦਿਆ ਨਿਵਾਸ ਮਿਸ਼ਰ, ਪ੍ਰਭਾਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਿੱਲੀ, 2010